Manualul a fost revizuit în anul 1983 pe baza programei şcolare aprobată de Ministerul Educaţiei şi Învăţământului cu nr. 39769/1981.

Autori:

Dr. BENKŐ ANDRÁS
HALMOS KATALIN
KOVÁCS ARANKA
MAXIM ÉVA
PÁLFFI ÉVA
VERESTÓY ILONA

Referenţi:

Dr. SZENIK ILONA
TERÉNYI LENKE

Redactori: Andrei Costică şi Kónyi József
Tehnoredactor: Paraschiva Gaşpar
Coperta: Nagy Pál
Ilustraţie: Baász Imre şi Porzsolt Borbála

A ZENE FEJLŐDÉSE

EGYSZÓLAMÚ ÉNEKLÉS AZ ÓKORBAN

A zene a legrégibb idők óta szerves része az ember életének.

A zene eredetéről és fejlődésének legkezdetibb szakaszáról nem maradtak fenn írott adatok. Az emberiséget már igen régen foglalkoztatta a kérdés: honnan ered a zene? Magyarázat híján hitregéket (görög kifejezéssel: *mítosz*okat) költöttek, amelyekből az derülne ki, hogy az emberiség a zenét természetfölötti tényezőktől készen kapta. A tudományos magyarázatot viszont az ember és a társadalom fejlődésére vonatkozó ismeretek szolgáltatják.

A zene kialakulását számos tényező befolyásolta. Az ember táplálék szerző s más, az élet fenntartásához szükséges műveletei hangjelenségekkel, a legkülönfélébb zörejekkel lehettek kapcsolatosak. Hosszú időnek kellett eltelnie, míg ezek — a társadalmi fejlődés folyamatában — eljutottak arra a fokra, hogy zenévé alakuljanak, s az ember különbséget tudjon tenni zenei és nem zenei hangok között. Ezen az úton — hatás és kölcsönhatás formájában — a munka, a beszéd hangsúlytörvényei *(hanglejtés)* és egyéb tényezők is hatással voltak a zene kialakulására. Az ember tehát nem készen kapta a zenét, amint azt egyes mitológiák vélték.

A zenetudomány főleg két forrásból tud következtetni a zene fejlődésének menetére: a régészeti kutatások adataiból (barlangrajzok, ásatások során előkerült hangszerek) és a népzenetudomány adataiból (összegyűjtötték azoknak a törzseknek a zenéjét, amelyek még napjainkban is a társadalmi fejlődés kezdeti szakaszában élnek).

A fejlődés általános törvényszerűségei szerint — az egyszerűtől a bonyolult felé haladva — a szájhagyomány alapján terjedő legrégibb dallamok *egyszólamú*ak lehettek, s kevés hangú, rövid motívumok variálásával, vagy variált ismétlésével ölthettek formát. Az alábbi példában valtaképpen egyetlen hangra épül a „melodia" *(tengelyhang körüli dallam):*
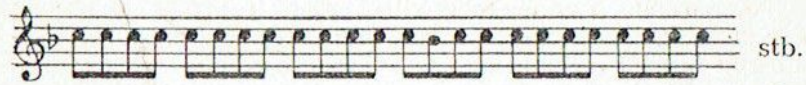
A következőkben az egyetlen hanghoz ritmuskíséret járul:

Indián dallam ritmuskísérettel
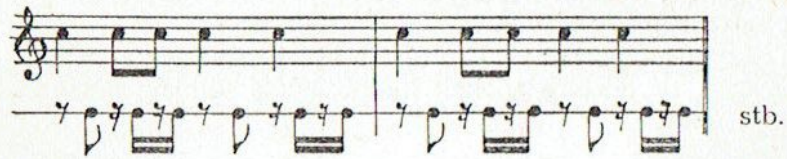
Azután már határozottan megszólal a szekund és kis terc is.

„A gyermek, mint egész fejlődésében, dalaiban is újra átéli az ember őskorát" (Kodály). A gyermekdalok hangkészlete, ritmusa és ismétlésekre épülő dallamszerkezete megőrizte a zene kezdeteinek jellegzetességeit.

— Énekeljetek egy-, két-, háromhangú mondókákat!
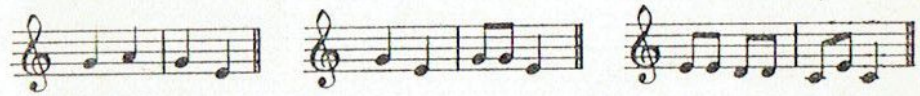
Rögtönözzetek hozzá ritmuskíséretet!

A csoportos éneklésben — inkább véletlenszerűen, mint tudatosan — felbukkan a *kétszólamúság* is. A legtermészetesebb az oktávpárhuzam, amely a női- és férfihangok színének — és főleg magasságának — különbözőségéből adódik:
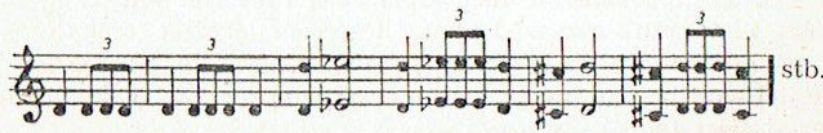
A fejlődés viszonylag korai szakaszán feltűnik a *hangszer* is, a „beszélő szerszám", részben az énekhang felerősítésére, részben önálló szerepkörrel.

A vadászat révén az ember felismeri például a húr szerepét a hangszerépítésben, az állattenyésztés meghonosodásával jelentkeznek a fúvós hangszerek közül az egyszerűbbek (tülök, síp, kürt), s ezzel egyidőben egyszerű ütőhangszerek. A bronzkorban feltűnik a csengettyű, harang. A zenei megnyilatkozások egyre fontosabb szerepet kapnak a közösség (törzs) életében: a dobok ritmusát, a kürtök dallamát jelként értelmezik, és ezekkel nagy távolságokra közvetíteni tudják a híreket; az ünnepi szertartások velejárója az ének és a tánc.

A rabszolgatartó társadalmi rendszer idejéből, a régi közel- és távolkeleti, valamint a dél-keleteurópai zenekultúrákról a források pontosabban tájékoztatnak.

Egyik legrégebbi zenekultúra a **kínai.** Ismerték a pentatóniát. Az ősök tiszteletére énekelt himnuszuk a félhang nélküli pentatóniára épült:

Kínai himnusz

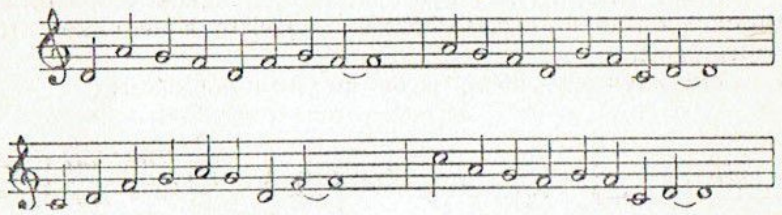

stb.

A *Dalok könyve* 300-nál több szöveget őrzött meg az i.e. VIII. századból; egyik például a fontosabb hangszereket is felsorolja.

Hasonlóan régi zenekultúra a **hindu.** Alkalomhoz kötött dalaikból a *Védák könyve* őrzött meg szertartási és világi énekeket. Egyik Véda himnuszuk a beszéd hanglejtésére emlékeztet (*recitativo*).

A **szumér-babilóniai** (mezopotámiai) zenéről hangszerek (sistrum, kezdetleges haránt fuvola, hárfa, az orgona őse stb.) valamint hangsor-elmélet tanuskodnak.

A **héber** zenekultúra részben egyiptomi hatás alatt fejlődött ki, ugyanakkor fontos szerepet játszott a keresztény zene kialakulásában. A héber zene egyik jellemző típusa az ún. *pszalmodizáló* (zsoltár) melódia:

Óhéber dallam
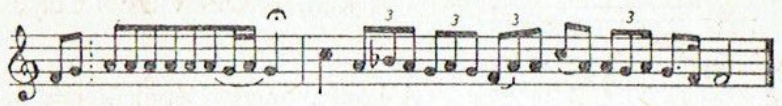
stb.

Ennek a dallamnak a rokonai a magyar népzene régi stílusában is fennmaradtak (pl. *Repülj madár repülj*, lásd a 25. oldalon).

Az ókori **egyiptomi** zenéről elsősorban a gazdag hangszerállomány tanuskodik (ütő és fúvós hangszerek, hárfák). Feljegyzések szerint fontos szerepük volt az alkalmi énekeknek s a himnuszoknak.

Az ókori európai zenekultúrák közül legfejlettebb volt a **görögöké.** Zeneelméletüket a négyfokúságra építették, két négyfokú képletből *(tetrachord)* keletkeztek a hétfokú hangsorok (dór, fríg, líd stb.). A görög filozófusok (Pithagorász, Szokrátész, Platon, Arisztotelész) behatóan foglalkoztak a zenével; fontosnak tartották a zene nevelő hatását. A zene a színházi műfajokban is alapvető szerepet töltött be. Két fő hangszerük: a pengetős *kithara* és a fúvós *aulosz*. Egyik fennmaradt dallamuk a *Pindarósz-óda* (Apolló himnusza):

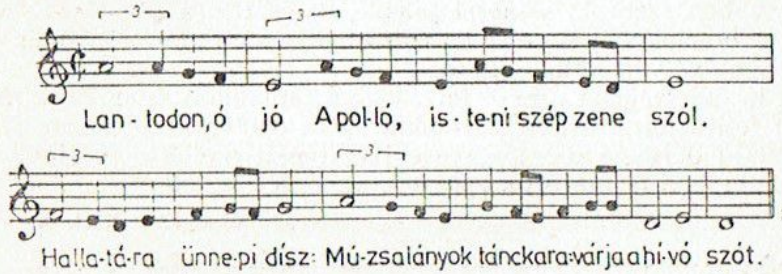

stb.

A **római** zenekultúra kezdeti szakaszában az etruszk-elemekre épült, a nagy birodalom kialakulásával számos meghódított nép kultúrája — elsősorban a görög — gazdagította. A korai szakaszban

elterjedt éneklési alkalmak (temetés, lakodalom, harci győzelmek ünneplése) helyét később az egész birodalom területéről összesereglő virtuózoknak lehetőséget nyújtó ünnepségek foglalták el (Mars mezei versenyek). A színházban a pantomim volt népszerű. Hangszereiket (pandura, trombita, tibia, kürt, tuba buccina stb.) a katonaság is használta.
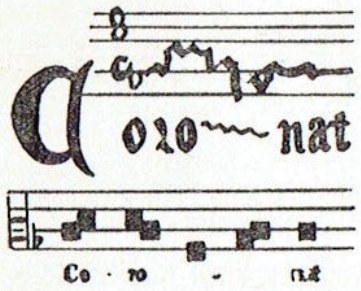
A KÖZÉPKORI VILÁGI ZENE

A középkor zenéjének kettős jellege volt. A világi zene szájhagyomány útján terjedt, az egyházi zene írott volt, de a kotta kezdetben csak a hangok mozgási irányát jelezte, pontos hangközök megjelölése nélkül (lásd a mellékelt képen).

A keresztény egyház szertartásainak kísérő énekeit i.sz. 600. éve táján I. Gergely pápa rendeletére összegyűjtötték. Ezeket az énekeket az ő nevéről *gregorián énekek*nek nevezzük (Gergely=Gregorius). Az írásbafoglalás hozzájárult az egyházi zene erőteljes fejlődéséhez.

A világi zene képviselői majdnem mindenik európai nép életében jelen voltak; a keltáknál a *bárdok*, a germán törzseknél a *sanger* illetőleg a *spielmann*, a franciáknál a *zsonglőr*, Közép-Európában az *igric, regős, lantos, hegedűs* stb. Nyugat-Európában az énekmondás hagyománya a régi római vándorkomédia hagyományával is gazdagodott, mivel a kereszténység győzelme után a mimus, a histrio, a birodalom peremvidékei felé vette útját. (A mimus a népi bohózatot és az ebben szereplő színészt jelenti, a hisztrio a hivatásos színész neve a rómaiaknál.) Az első kereszteshadjáratok után a bizánci hatás is érezhetővé vált költészetükben.

Franciaországban a népi forrásokból táplálkozó zsonglőrök művészetét fejlesztette tovább a *trubadúr*ok és *truvőr*ök költészete. Dalaik hangulata derűs, vidám; a mesevilág témái mellett megéneklik a szerelmet és a természet szépségeit.

Trubadúr ének a XIII. sz.-ból

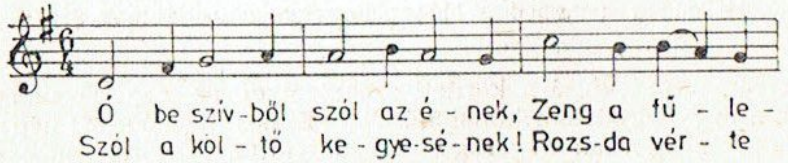

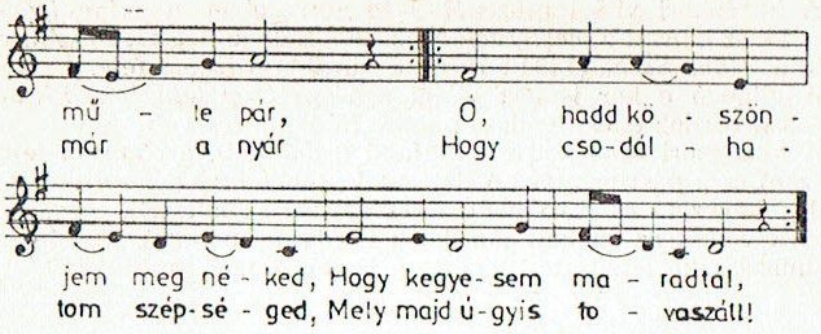

Moniot d'Arras dallama táncos lüktetésű, határozott dúr hangnemű. A dallam négy részre tagolódik; a zárlattal elhatárolt részeket nem *sor*nak nevezzük, mint a népdalnál, hanem *frázis*nak; egy-egy frázis terjedelme 8 ütem. Felépítése: *AABB*; mind az *A*, mind a *B* frázisok közül az elsőnek a befejezése nyitott jellegű, a másodiké zárt jellegű *(mint a kérdés-feleletnél)*. Az ilyen frázispárokat, amelyek ellentétes zárlattal kapcsolódnak össze, *periódus*nak nevezzük. Ebben a dalban két periódus van, tehát dupla periódus.

Moniot d'Arras
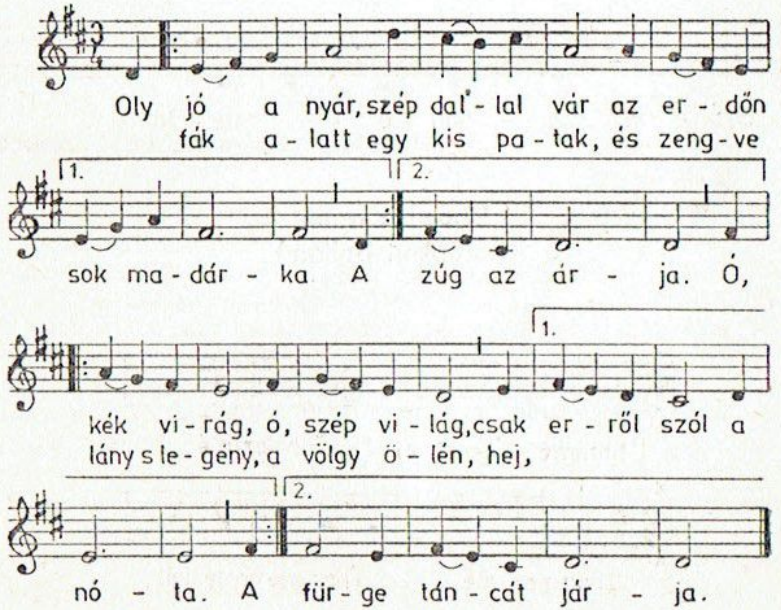
A középkori világi műzenét Németországban a *minesängerek* (12.—14. sz.), majd a *mesterdalnokok* képviselték. Legjelentősebb volt közülük *Hans Sachs* (1494—1576), a nürnbergi iskola feje.

Angliában e kor ismert világi zenésze *Oroszlánszívű Richard*. A walesi bárdok énekmondása messze földön híres volt.

A középkori zene kedvelt műfajai a *dal* (lai), a *chanson* (ejtsd: sanszon) és a pásztorjáték. A dalokat legtöbbször hangszerkísérettel, esetleg bevezető és záró hangszeres résszel szólaltatták meg. Népszerűek voltak az énekelt táncdalok is (danza, ballata). A hangszer alkalmazása kiegészítette, színezte a tisztán vokális műfajokat.

Ó-francia kánon
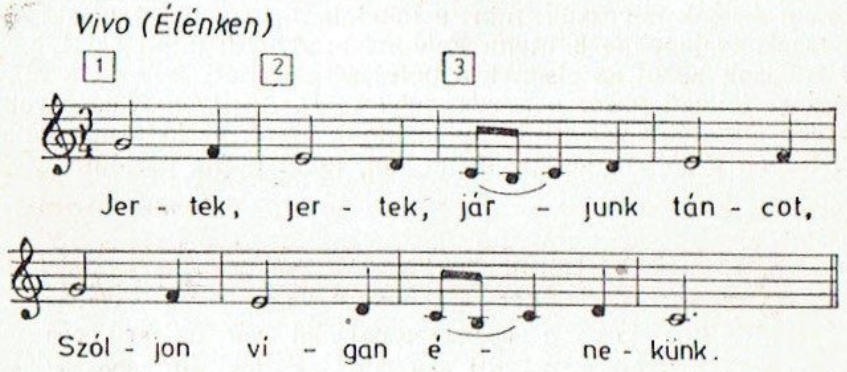
L'homme armé
(Középkori dallam)

Francia chanson
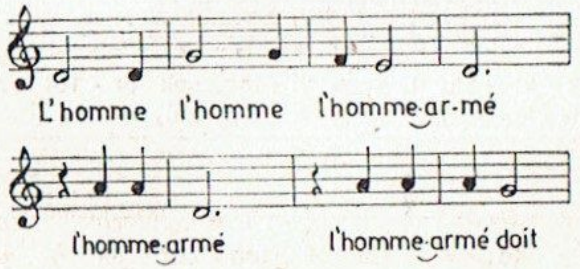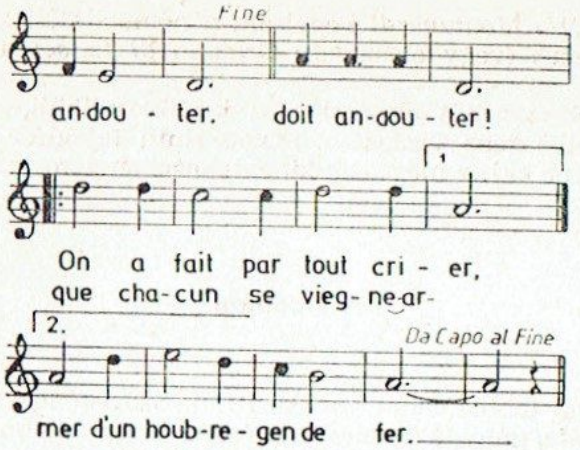
Fordítása: Lóra, lóra, rabló jő! Rabló jő!
Hallom, hitvány rabló jő! *(Fine)*
Fegyverrel jő! Átkiált a bástyaör:
Vállra puska, kézbe tőr, a páncélruhát húzd! *(D.C. al Fine)*